

УДК 811.111'373.46-13:796.342

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРМІНА ТЕНІСУ**Коваль О. П.**

У статті розглядаються методологічні засади дослідження терміна тенісу. Акцент зроблено на лінгвістичному підході у дослідженні семантики термінів та визначенні зв'язків між термінами у терміносистемі. Виокремлені та проаналізовані основні методи дослідження, а саме: метод аналізу словникових дефініцій, компонентний аналіз, метод значення-смысл та семантичного поля.

Ключові слова: семантика, терміносистема, компонентний аналіз, метод значення-смысл, семантичне поле.

В статье рассматриваются методологические принципы исследования термина тенниса. Акцент сделан на лингвистическом подходе в исследовании семантики терминов и определении связей между терминами в терминотерминосистеме. Выделены и проанализированы основные методы исследования, а именно: метод анализа словарных дефиниций, компонентный анализ, метод значение-смысл и семантического поля.

Ключевые слова: семантика, терминотерминосистема, компонентный анализ, метод значение-смысл, семантическое поле.

The article deals with the methods applied in the study of tennis terms. The emphasis has been made on the linguistic approach to study semantic of tennis terms and establishes relations among terms in the term system. The basic methods of the research have been singled out and analyzed. They are as follows: dictionary definition analysis, componential analysis, meaning-sense and semantic field methods.

Key words: semantic, term system, componential analysis, meaning-sense method, semantic field.

Постановка завдання. Інтерес до сфери спорту та спортивних ігор постійно зростає. Як і будь-яка сфера діяльності, спорт представлений певною термінологією. Гра у теніс, зокрема, репрезентована спеціальною лексикою, що зумовлює необхідність її виокремлення, систематизації та комплексного дослідження. Саме вибір правильної методології допомагає всесторонньо дослідити структурно-семантичні та функціональні парадигми. Методика відіграє важливу роль у принципі відбору, побудові термінів та належному їх описі. Оскільки терміни тенісу, в основному утворені на базі одиниць загальноживаної мови, **метою** даної розвідки є проаналізувати терміни тенісу використовуючи лінгвістичний підхід у дослідженні.

Методичні засади дослідження термінології означені в наукових працях К. Я. Авербуха, О. С. Ахманової, М. О. Вакуленко та О. В. Вакуленко, М. М. Володіної, Н. Б. Гвішиані, Б. М. Головіна, Т. Л. Канделаки, І. С. Квітко, Л. А. Капанадзе, Р. Ю. Кобрини, Т. Р. Кияка, В. М. Лейчика, Д. С. Лотте, Т. І. Панько, І. М. Кочан, А. А. Реформатського, О. В. Суперанської, Н. В. Подольської, Н. В. Васильєвої, та ін.

Завдання дослідження:

- виокремити методи лінгвістичного аналізу термінології тенісу;
- описати семантику термінів тенісу застосовуючи дані методи;
- визначити зв'язки між термінами у терміносистемі.

Виклад основного матеріалу. Вихідним принципом теорії пізнання є методологія – вчення про шляхи і засоби, за допомогою яких вирішують наукові завдання. Васильєв Л. М. трактує методологію як загальне вчення про методи (теорію методу) й наголошує на діалектичній єдності теорії та методу. Дослідник вважає, що у процесі пізнання вони розрізняються лише функціонально: теорія – це результат пізнання, перевірений на практиці, а метод – це застосування

створеної теорії для отримання нових знань та створення на їхній основі нової теорії [1, с. 7]. Тобто в організації наукового знання методологія виконує роль "перекидного містка" між теорією та методами.

Грабченко Ф. традиційно методи дослідження поділяє на *філософські, загальнонаукові* (тобто вони можуть бути методами емпіричного, й теоретичного дослідження) і *спеціальні*, які застосовують у конкретній галузі тенісу, де тісно корелюють як загальнонаукові, так і спеціальні методи [2, с. 16].

Залежно від конкретики методологічного аналізу спортивного терміна виокремлюємо два рівні методології. На першому, вищому рівні, перебуває загальна методологія, що полягає в реалізації загального підходу до аналізу об'єктів і явищ термінології тенісу. Другий рівень займає галузева (спеціальна) методологія конкретної спортивної галузі. Тут зосереджуємо увагу на відборі загальнометодологічного арсеналу відповідних необхідних і достатніх положень і їхньому застосуванні у процесі пізнання об'єкта або явища. У широкому сенсі методологія певної науки охоплює теорію, загальнонаукові та спеціальні методи дослідження її предмета, а у вузькому – систему методів отримання інформації, її аналізу, інтерпретації та пояснення [3, с. 12].

У дослідженні використано методи лінгвістичного аналізу. Лейчик В. М. стверджує, що у вивченні термінів лінгвістичними методами застосовують два підходи: можна досліджувати формальну та семантичну структуру окремих термінів, або терміни у складі термінологій, та терміносистем, тобто можна йти від окремої лексичної одиниці до груп цих одиниць, або від типових ознак лексичних одиниць до індивідуальних їхніх особливостей [6, с. 142-143].

У лінгвістиці методи класифікуємо за аспектами та прийомами дослідження. За аспектами дослідження розрізняють власне лінгвістичні та екстралінгвістичні. Пропонуємо такі методи лінгвістичного аналізу термінології тенісу:

1) компонентний аналіз, що виявляє загальні компоненти значення (семи) у низці одиниць термінології тенісу;

2) аналіз дефініцій за лексикографічними джерелами та електронними ресурсами;

3) метод значення-смысл, який передбачає виявлення узагальненого інваріантного компонента, та змінні смисли у терміні тенісу.

Використані також структурні методи, до яких належать метод опозицій, польовий метод. Основні прийоми, що застосовуємо у дослідженні, це диференціація та ідентифікація термінологічних одиниць.

Під час структурно-семантичного аналізу терміна тенісу спираємось також на галузеві словникові статті з метою описати місце спортивного терміна у термінологічному полі, визначити спосіб його зв'язку з іншими спеціальними одиницями.

Нікітіна С. Є. вважає найефективнішими методами у дослідженні терміналогоса – методи компонентного та дефініційного аналізів та дослідження семантичних полів термінів [7, с. 51].

Аналіз термінології тенісу як системи зумовлює розгляд елементів терміносистеми у їхніх взаємозв'язках. У межах цієї термінології з'ясовують ієрархічні зв'язки на основі виокремлення інтегральних та диференційних сем термінів тенісу.

Саме метод аналізу *словникових дефініцій* полягає у виокремленні узагальнених компонентів цих дефініцій та їхньої інтерпретації як окремих ознак терміна: ядерні узагальнені семи, диференційні семи. На думку Т. Л. Канделакі, в дефініції терміна зазначена сукупність суттєвих ознак названого об'єкта, з числа яких відбираються "необхідні та достатні ознаки", які в ідеалі повинні бути відображені у звуковій оболонці терміна [5, с. 9].

Для аналізу змісту терміна велике значення має *компонентний аналіз*, який застосовуємо для аналізу диференційних ознак терміна. Цей метод запозичений у семантику з фонології, де його застосовували під час аналізу диференційних ознак фонем. Як спеціальний метод семантичного аналізу компонентний аналіз розроблений на матеріалі термінів родинних зв'язків в американській етнолінгвістиці, та ґрунтується на тому факті, що лексичні одиниці мови утворюють у

системі мови певні впорядковані ряди і з боку своєї семантики перебувають у певних парадигматичних відношеннях один з одним.

Компонентний аналіз полягає у розщепленні значення на складові частини, виокремлення яких зумовлене як співвідношенням елементів всередині окремого значення, так і в співвідношенні цього значення зі значеннями інших мовних одиниць [8, с. 81].

Компонентний аналіз трактуємо як один із найважливіших інструментів проникнення у внутрішню структуру терміна. Аналіз термінів методом компонентного аналізу виконуємо із залученням термінологічного поля, у якому зв'язок відбувається за певними семантичними ознаками. Для дослідження обираємо окремі підсистеми, які виокремлюються на основі семантичного критерію.

Зокрема, компонентний аналіз та аналіз словникових дефініцій відстежимо на прикладі лексико-семантичної групи *officials* (судді). Зазначимо, що у словникових дефініціях подані ті ознаки із яких будується значення терміна, тобто є фактично наявна готова інформація про компонентний склад значення терміна, як от:

– **Chair umpire** – *is an in-court official who is responsible for completing a scoreboard and decides on all questions of fact during the match* (офіційна особа змагань, що перебуває в межах корту, відповідальна за ведення протоколу матчу та вирішує спірні питання, що виникли у ході гри) – **суддя на вишці**;

– **Line umpire** – *is an in-court official assigned by chair umpire to one line who calls all shots relating to the assigned lines* (офіційна особа змагань, що перебуває в межах корту, закріплений суддею на вишці за певною лінією, який називає всі удари, що стосуються даної лінії) – **суддя на лінії**;

– **Referee** – *is an off-court official who is responsible for assuring that the competition is fair and played under ITF Rules of Tennis* (офіційна особа змагань, що перебуває за межами корту та стежить за тим, щоб змагання були чесними та проведені згідно з правилами Міжнародної тенісної федерації) – **суддя змагань**;

– **Chief umpire** – *is an off-court official responsible for the recruitment and hiring of officials for the tournament* (офіційна особа змагань, що перебуває за межами корту та відповідає за наймання суддей для проведення змагань) – **головний суддя змагань** [10, с. 119-121].

Із поданих дефініцій зареєстрованих словниками, виокремлюємо такі семи: **in-court**, *official, responsible for completing a scoreboard, decides on all questions of fact, assigned by chair umpire to one line, calls all shots relating to the assigned lines*, **off-court**, *responsible for assuring that the competition is fair, responsible for the recruitment and hiring of officials*. Зазначимо, що *in-court* антонімічна семи *off-court*, та зустрічається у словах **Chair umpire**, та **Line umpire**. На основі виокремлених сем укладемо таблицю семного складу аналізованої групи (табл.1).

Як засвідчує таблиця, спільною для всіх є сема *official* (офіційна особа), усі решта семи є диференційними, (знак (+), означає ймовірні семи, що недостатньо чітко виокремлюються у процесі семного аналізу). Сема *responsible for assuring that the competition is fair* (відповідальний за проведення чесних змагань) притаманна усім суддям, оскільки поряд із основними обов'язками, головним є забезпечення прозорості, чесної гри. Отже, виконаний семний аналіз дав змогу виокремити архісему, семантичне ядро *official* (офіційна особа) та диференційні семи з метою повного розуміння семантичного наповнення терміна.

Для виокремлення інваріанта застосовуємо метод *значення-смысл*, який дає можливість відмежувати стабільні інваріантні компоненти в семантиці терміна від змінних смислів понять. Суть методу полягає у послідовному сполученні семи – інваріантної диференційної ознаки з різними поняттями у спеціальному контексті, та утворенні різних смислів [4, с. 128].

Наприклад *game*:

1) *an activity with rules in which people or teams compete against each other* (діяльність, у якій люди або команди змагаються за правилами);

2) *an activity that you do to have fun* (діяльність, яку ми виконуємо для розваги);

3) *a type of activity or business* (вид діяльності, справа) [12, с. 528].

Семний склад групи official

СЛОВО	сема								
	official	lin-court	Off-court	Responsible for completing a score-board	decides on all question of fact	assignd by chair umpire to one line	calls all shots relating to the assigned line	responsible for asuring that the competition is fair	Responsible for the recruitment and hiring of officials
Chair umpire	+ =	+		+	+	(+)		(+)	
Line umpire	+	+				+	+	(+)	
Referee	+		+					+	
Chief umpire	+		+						+

Усі три значення зосереджені навколо семи *activity* (діяльність), трактуємо як їхній інваріант.

Польовий метод у дослідженні термінології тенісу. Поняття "поле" бере свій початок від визначення мови як системи. Поява поняття "семантичне поле" пов'язане з відродженням у 20-30-х роках ХХ ст. вчення В. Гумбольдта про внутрішню форму слова, яке започаткували німецькі вчені Й. Тріп, та Г. Іпсен [9, с. 26-27].

За методом семантичного поля зіставляємо великі групи термінів з єдиною семантичною основою для порівняння.

Суть цієї теорії полягає в розподілі термінологіки за різними групами, що є самостійними підсистемами, у середині яких вони мають спільні компоненти, протиставляються один одному семами, які виконують функції диференційних ознак.

Зокрема, на прикладі термінологічного поля *serve* – подача, опишемо семантику термінів, які його складають, а саме *flat serve*, *topspin serve*, *slice serve*, *twist serve*. Передусім потрібно виявити диференційні ознаки, оскільки інтегральною ознакою для них є *serve (the opening shot of a point, in which the player throws the ball up into the air then hits it diagonally across the net to his opponent)* – подача (введення м'яча у гру для початку розігрування очка, під час якого гравець підкидає м'яч високо вгору та вдаряє по ньому по діагоналі, щоб він перелетів через сітку на поле суперника) [11, с. 134].

Із залученням методу компонентного аналізу виокремлюємо такі диференційні ознаки:

1. *Grip* (хват під час виконання удару) – *Continental grip* (континентальний), *Eastern backhand grip* (східний для удару зліва);

2. *Spin* (наявність оберт у м'яча) – *no spin* (нема оберт), *forward spin* (передній оберт), *side spin* (боковий оберт), *top spin* (верхній оберт);

Відповідно до цих ознак досліджувані терміни отримують такі семантичні характеристики:

Flat serve (плоска подача) – під час виконання удару використовується континентальний хват; м'яч не має оберт;

Topspin serve (кручена подача) – під час виконання удару використовують східний хват для удару зліва; м'яч має передній оберт;

Slice serve (різана подача) – під час виконання удару використовують східний хват для удару зліва; м'яч має боковий оберт;

Twist serve (кручена подача) – при виконанні удару використовують східний хват для удару зліва; м'яч має верхній оберт.

Отже, диференційні ознаки не тільки характеризують лексему, а й входять у структуру значення терміна. Системність термінологічного поля виявляється у його гіперо-гіпонімічних відношеннях, що мають багатоступеневий характер. Багатоступеневість простежується в тому випадку, коли одному гіпероніму підпорядковуються декілька термінів. Зокрема, у прикладі із *serve – flat serve – slice serve – twist serve* гіпоніми утворені синтаксичним способом.

Поле як явище парадигматичного рівня має центр та периферію, де центр утворюється за допомогою оптимальної концентрації усіх наявних ознак. Периферія складається з утворень із неповною кількістю цих ознак.

Висновки. Дослідження термінів тенісу лінгвістичними методами дозволило детально розглянути їхню семантику, визначити системні зв'язки між термінами у терміносистемі. Зокрема основними виокремлені методи аналізу словникових дефініцій та компонентного аналізу, які дозволили виокремити ядрові та диференційні семи досліджуваних термінів. Методика "значення-смысл" дозволила у дослідженні змісту терміна виокремити інваріантний компонент та змінні смисли.

За методом *семантичного поля* зіставлено чисельні групи термінів з єдиною семантичною основою для порівняння. За допомогою метода термінополя вибудовуємо певну ієрархію понять із виокремленням ядра терміна та периферії.

Окрім лінгвістичних методів, термінознавство як наука виробило власні, спрямовані на вивчення суто термінологічних проблем. Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні концептуальної структури термінів тенісу, для виокремлення усіх можливих зв'язків між одиницями терміносистеми.

Література

1. Васильев Л. М. Методы современной лингвистики / Л. М. Васильев – Изд-е Башкирск. ун-та. – Уфа, 1997. – 182 с.
2. Грабченко А.І. Методи наукових досліджень : [навч. посібник] / А. І. Грабченко, В. О. Федорович, Я. М. Гарашенко – Х. : НТУ ХПІ, 2009. – 142 с.
3. Добренъков В. И. Методология и методика социологического исследования: учебник / В. И. Добренъков, А. И. Кравченко. – М.: Академический Проект: Альма Матер, 2009. – 537 с.
4. Дудок Р. І. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках : [монографія] / Р. І. Дудок. – Львів : Видавн. центр Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2009. – 358 с.
5. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов / Т. Л. Канделаки ; АН СССР. Ком. Науч.-техн. терминологии. – М. : Наука, 1977. – 167 с.
6. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – [Изд 3-е.]. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 256 с.
7. Никитина С. Е. Семантический анализ языка науки: на материале лингвистики / С. Е. Никитина ; отв. ред. Н.А. Слюсарева. – [Изд. 2-е, испр. и доп.]. – М. : Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2010. – 146 с.
8. Селиверстова О. Н. Труды по семантике / О. Н. Селиверстова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 960 с.
9. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (на материале англ. яз.) / А. А. Уфимцева. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1962. – 287 с.
10. Kolby McHale A beginner's guide to the sport of tennis: understanding the terminology and techniques of the game / Webster's Digital Services USA, 2011 – 152 p.
11. Dictionary of Sports and Games Terminology/Adrian Room Edited by Mc Farland and Company Inc. – Jefferson, North Carolina, and London, 2010 – 188 p.
12. Oxford Advanced Learner's Dictionary of current English / A S Hornby Edited by Sally Wehmeier. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 1538 с.